

ПИТАННЯ ОСТАТОЧНОСТІ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Поліщук Т. С.

Україна, м. Рівне, Адвокатське об'єднання «Редзель і патнери», адвокат

ARTICLE INFO

Received 31 March 2018
Accepted 20 April 2018
Published 01 May 2018

KEYWORDS

Constitutional Court of
Ukraine,
Basic Law of Ukraine,
legal position,
final and binding decisions,
conclusions,
separate opinion

ABSTRACT

In this scientific article analyzed one of the most important problems of the branch of constitutional law - the problem of the connection of the Constitutional Court of Ukraine with own legal positions. In view of the status of the body of constitutional jurisdiction as the key guarantor of the government of law and the Fundamental Law of Ukraine this problem acquires not only theoretical but also practical value. The practical significance is that the decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine are binding on the relevant authorities, and eventually a false law enforcement practice is formed which directly affects the rights and responsibilities of not only the subjects of power, but also citizens. This article covers the idea of providing the Constitutional Court of Ukraine the right to review its own false (unconstitutional) or those that do not comply with the provisions of the Basic Law of Ukraine legal positions.

© 2018 The Author.

Вступ. Однією з актуальних проблем, якою визначена діяльність Конституційного Суду України, є його зв'язаність власними правовими позиціями. Згадана проблема має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки безпосередньо стосується титульної функції органу конституційної юрисдикції – забезпечувати верховенство Конституції України в системі національних правових актів.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень). З метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності (ст. 8) [2; 272].

Відповідно до ст. 50 Закону України “Про Конституційний Суд України”, формами звернення до Суду є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга. Відповідно до ст. 65 Закону України “Про Конституційний Суд України”, розгляд справ, конституційне провадження щодо яких відкрито, здійснюється на пленарних засіданнях сенатів, Великої палати [2; 272].

Чинний Закон України “Про Конституційний Суд України” від 13.07.2017 № 2136-VIII встановлює, що рішення і висновки Конституційного Суду України “є остаточними і не можуть бути оскарженими” (ч. 5 ст. 88) [2; 272]; “суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку, а також вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку” (ст. 97); “за невиконання рішень та недодержання висновків Суду настає відповідальність згідно із законом” (ст. 98) [2; 272]. Таким чином Конституційний Суд України, по суті, зв'язує себе власними правовими позиціями, які визначаються за змістом прийнятих ним актів [6; 54], що є серйозною вадою інституту конституційного контролю у нашій державі.

Причини прийняття протиправних рішень органами, що здійснюють спеціалізований конституційний контроль, є різними. Окрім впливу на діяльність цих органів певних владарюючих політичних сил, іншими найтипівішими причинами неконституційності прийнятих органами конституційної юрисдикції актів є також вихід за межі тлумачення законів

і спроба вдатися до заповнення прогалин у національному законодавстві, а також врегулювання суперечливих правових норм.

Конституційний Суд України, попри його виключне право виносити остаточні рішення у межах вирішення питань, що складають його компетенцію, як і будь-який орган державної влади, теж не застрахований від помилок (повністю чи принаймні в частині) рішень. Тому положення Основного Закону України про остаточний характер актів Конституційного Суду України потребує застереження. Беззаперечний факт існування ризику судової помилки у рішенні органу конституційної юрисдикції, ймовірність якої повністю виключити неможливо, є суттєвим аргументом для надання права Конституційному Суду України переглядати власні правові позиції, принаймні з нововиявлених обставин.

Фактично положення про остаточний характер рішень органу конституційної юрисдикції презюмує неспроможність Конституційного Суду України допуститися помилки у прийнятті рішення чи формулюванні висновку. Така претензія актів органу конституційної юрисдикції на безпомилковість суперечить здоровому глузду.

Доказом можливої хибності (повної чи часткової) рішень Конституційного Суду України є спосіб їх ухвалення: Рішення Суду є ухваленим Великою палатою, а його висновок - наданим, якщо за це проголосували щонайменше 10 суддів Конституційного Суду. Рішення і висновки Суду підписують окремо судді Конституційного Суду, які голосували на їх підтримку, і судді Конституційного Суду, які голосували проти. Прийняття рішення (давання висновку) органу конституційної юрисдикції супроводжується долученням до відповідного акта Суду окремої думки судді Конституційного Суду України, яка відображає іншу правову позицію. Таким чином, сама наявність окремих думок суддів Конституційного Суду України із приводу прийнятих Судом рішень (даних висновків), які пропонують альтернативний погляд на належний зміст цих рішень (висновків), з усією очевидністю засвідчує відносний характер правової позиції Суду, відображеної у відповідному акті органу конституційної юрисдикції.

У випадку прийняття хибних рішень (надання висновків), виникає парадоксальна ситуація. Суд виявляється змушеним слідувати своїм власним хибним рішенням (висновкам) та правовим позиціям, і водночас, він повинен стояти на сторожі принципу верховенства права та Основного Закону України.

Парадоксально, однак офіційно інтерпретовані Судом конституційні положення спричиняють неконституційну правозастосовну практику. Відтак, відсутність в органу конституційної юрисдикції права переглядати власні помилкові рішення (висновки) не тільки загрожує підірвати його репутацію компетентного, неупередженого і справедливого органу влади, але й породжує більш серйозну проблему. Керуючись хибними рішеннями (висновками) Конституційного Суду України, правозастосовуючі суб'єкти тим самим порушуватимуть Конституцію України, хибно інтерпретовану Судом. У такий спосіб (і це звучить вкрай парадоксально), орган конституційної юрисдикції, який повинен виконувати роль найважливішого гаранта верховенства Конституції, фактично відкриває двері юридично санкціонованому правовому свавіллю.

Реальна практика вітчизняного конституційного судочинства вже дала непоодинокі приклади прийняття хибних рішень. Помилкові, а часто і взаємовиключні, проте "остаточні" правові позиції Суду, відображені у його відповідних актах, є суттєвим деструктивним елементом вітчизняного конституційного судочинства.

Отже, остаточність актів органу конституційної юрисдикції повинна бути беззаперечною для усіх суб'єктів, чиї правовідносини підпадають під сферу дії відповідного інтерпретаційного акта, однак не може бути абсолютною для самого Конституційного Суду України. Конституційний Суд України повинен мати право переглядати власні правові позиції, сформульовані у відповідних рішеннях, якщо вважатиме, що такі позиції є принаймні частково хибними, тобто неконституційними. Необхідність перегляду правових позицій органу конституційної юрисдикції, попри винятковий характер відповідної практики, диктується насамперед потребою забезпечити функціональну стабільність основного закону. Така адаптація конституційних положень до суспільних реалій здійснюється засобом переосмислення певних конституційних положень навіть за умови незмінності їх тексту.

Сьогодні неабсолютність рішень вищих судових органів стала характерним елементом розвитку прецедентного права у провідних країнах світу. Еволюційне тлумачення правових норм є помітною рисою діяльності таких судових органів як Верховний Суд Сполучених Штатів Америки, Верховний Суд Англії, Європейський Суд. Еволюційне тлумачення конституційних норм останнім часом набуває характеру стійкої тенденції також у діяльності

спеціалізованих органів конституційного контролю країн романо-германської правової системи. Згадана практика засвідчує, що правова доктрина – феномен не статичний і його розвиток не повинен унеможлиблюватися формально закріпленими юридично хибними чи такими, що втратили своє значення догмами.

Більшість основних законів не надають відповідним суб'єктам права перегляду рішення органу конституційного правосуддя. Разом із тим, деякими конституціями таке право надано парламенту. Можливість парламенту долати акти органу конституційної юрисдикції повторним голосуванням кваліфікованою більшістю голосів передбачено, наприклад, Конституцією Румунії 1991 р., згідно якої рішення Конституційного Суду щодо неконституційності закону скасовується двома третинами голосів верхньої (Сенату) й нижньої (Палати депутатів) палат Парламенту [3].

Конституція Казахстану 1995 р. йде ще далі і надає Главі держави право вносити свої заперечення на рішення Конституційної Ради (повністю чи в його частині), які долаються 2/3 голосів від загального числа членів органу конституційної юрисдикції. При неподоланні заперечень Президента рішення Конституційної Ради вважається неприйнятним [4, 232].

Таким чином, зміст доктрини, якою керується орган конституційного контролю, обумовлюється об'єктивними процесами розвитку права і регульованих ним суспільних відносин. Разом із тим, сформульована попередньо конституційним судом правова позиція може вже не відповідати сучасним умовам правового регулювання. Важливо усвідомити ту обставину, що правові позиції органу конституційного контролю часто інтерпретують конституційні норми, які “ґрунтуються на концепціях, що мають розмиті контури та еволюційний зміст” [1, 57]. Орган конституційної юрисдикції у такому випадку не повинен перетворювати її у “священну догму”, раз і назавжди сформульовану й охоронювану від будь-якої ревізії; він повинен мати право її переглянути (скоригувати).

Формулюючи свою правову позицію, орган конституційної юрисдикції поєднує різноманітні наукові підходи до осмислення правових реалій, з'ясовуючи при цьому стійкі й виразні закономірності конституційно-правового розвитку суспільних відносин, і тим самим – надає їм підтримку і захист на державно-правовому рівні.

Результати дослідження. Таким чином, офіційне визнання за правовими позиціями Конституційного Суду України характеру джерела права, і водночас, визнання можливості їх перегляду самим органом конституційної юрисдикції стало б суттєвим елементом розвитку вітчизняної правової системи. Заперечення можливості перегляду органом конституційного контролю власних правових позицій, що мають офіційний статус джерела права, неминуче породжує серйозну небезпеку зробити діяльність конституційного суду “вже не формою застосування конституції, а боротьбою за зміст права так, як його розуміють судді” [5; 107]. Звідси є очевидним, що можливість заперечення презумпції істинності правової позиції Конституційного Суду України покладає на Суд досить складне завдання по постійній оцінці вже існуючих правових позицій, їх співвіднесення із сучасним станом розвитку правової доктрини держави, правової системи країни тощо.

Зміна Судом своєї правової позиції не повинна означати відміни попередньо прийнятого рішення. Таке рішення зберігатиме свою силу, хоча й не може більше розглядатися у якості прецеденту при вирішенні аналогічних питань у майбутньому.

Матеріалізованим закріпленням викладених вище новел могла б стати поява в розділі XII Конституції України положень орієнтовно такого змісту: “Правові позиції Конституційного Суду України, виражені в його актах, разом із Конституцією України утворюють нормативну основу національної системи права й визначають офіційну правову доктрину держави. Вони є безпосередньо діючим правом й обов'язкові для всіх органів влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Правові позиції Конституційного Суду України не можуть суперечити Конституції України. Конституційний Суд України володіє виключним правом перегляду власних правових позицій у зв'язку зі зміною конституційних норм чи розвитком правової доктрини, якою керується Конституційний Суд України”.

Об'єктивно, що закріплення подібних конституційних положень потребувало б створення механізму перегляду правових позицій органу конституційної юрисдикції на законодавчому рівні. У даному випадку цілком доречним є закріплення в Законі України “Про Конституційний Суд України” норми, яка б встановлювала, що коли більшість суддів, які приймають участь у засіданні Сенату або Великої палати, схиляються до необхідності прийняти рішення, не відповідне правовій позиції, вираженій у попередньо прийнятих рішеннях Конституційного Суду, то справа передається на розгляд у пленарне засідання.

Подібне положення могло б бути включене в Закон України “Про Конституційний Суд України” з тією, наприклад, корективою, що перегляд власних правових позицій орган конституційної юрисдикції здійснює у формі спеціального пленарного засідання Конституційного Суду України, яке проводиться виключно у згаданому випадку. Рішення про перегляд правової позиції повинно ухвалюватися двома третинами від складу присутніх суддів.

Висновки. Отже, Конституційний Суд України неодмінно повинен володіти правом переглядати свої власні хибні, а відтак, неконституційні рішення і висновки. Позбавити Суд цього права означає позбавити Конституційний Суд України можливості належним чином виконувати його ключове конституційне завдання – забезпечувати верховенство Конституції України на всій території держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вей С. Принципи конституційної інтерпретації і самообмеження конституційного судді / С. Вей // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 2. – С. 57-59.
2. Закон України “Про Конституційний Суд України” // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – С. 376.
3. Конституція Румунії. П. 1. Ст. 145 // <http://www.auditorium.Ru/books/116/Rumania>
4. Конституція Республіки Казахстан. Ст. 73. П. 4 // Конституції стран СНГ и Балтии. – М.: Юристь, 1999. – 432 с.
5. Селіванов А., Стрижак А. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя / А. Селіванов, А. Стрижак. – К.: Логос, 2010. – 276 с.
6. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 52-57.